

Všeobecně mění se váhy proti vahám v původní konstrukci přistoupením dvou skupin průmyslů: potravního a výroby elektrického proudu. Tím se zmenšuje relativní váha všech skupin, zastoupených v původní konstrukci z r. 1931 asi o 7%. Některé změny vyplynuly z nového poznání naší hospodářské struktury (výsledky sčítání lidu 1930). Nové váhy hornictví jsou nižší (11) proti původním (14). Nové váhy drží se podílu hornictví na celkové výrobě přidané zpracováním v r. 1930, který je základnímu roku nové sestavy nejbližší. Také v ostatních případech drželi jsme se zásady, že váhy jednotlivých odvětví výroby musí být odvozeny, pokud možno, z dat základního období, nebo období základnímu roku nejbližšího.

K. Maiwald.

## Z p r á v y a n á z o r y.

### Kapitálové investice a hospodářská krise.

Poznámky k likvidaci současné krise.

Měl jsem již několikrát příležitost formulovati velmi podrobně svůj názor na příčiny této krise a dosud jsem na této formulaci nemusel ničeho měnit. Dívám se na krizi jako na hospodářskou, politickou, sociální a mravní revoluci, jako na krizi, jež uzavírá jedno a počíná druhé století.\*) Je to obdobný případ jako byla průmyslová revoluce na přelomu 18. a 19. století, doprovázená politickou revolucí francouzskou a novou úpravou mapy Evropy za Napoleona. Je velmi vděčné vésti paralelu k tehdejším poměrům, kdy se rovněž teprve tvořila nová morálka, kdy ze století feudalismu se rodil liberalismus, kdy technické vynálezy stavěly na hlavu všechny tradice. Historie se opakuje téměř navlas, jenomže jejím jevištěm byla tehdy pouze Evropa, kdežto dnes jím je celý svět. Ale právě proto, že kořeny této krise spatřuji tak hluboko, soudím, že prostředky, kterými jí chceme čelit, nebo kterými jsme se již pokusili jí čelit, jsou naprosto nedostatečné. Likvidace této krise bude mnohem těžší, než se domníváme — míním likvidaci definitivní — a čekají nás poměry ještě těžší než jaké jsou dnes.

Protože pevně věřím v lidský pokrok, jsem přesvědčen, že tak jako po průmyslové krizi přišlo podivuhodné století devatenácté s úžasným hospodářským blahobytem všech vrstev, přijde také po této revoluci velký hospodářský blahobyt, který ovšem bude především údělem těch, kdo se nejdříve dovedou přizpůsobit změněným poměrům. Vedoucí mocností — také po hospodářské stránce — v osmnáctém století bylo Rakousko, kdežto Anglie byla tehdy zemí především agrární, kde obchod

\*) Tomuto názoru dostává se nové potvrzení u Lederera (Der Stand u. die nächste Zukunft der Konjunkturforschung. Mnichov 1933). O příčinách krise viz v mé studii v Přednáškách sociálního ústavu ČSR. čís. 56.

byl v rukou Němců a Holanďanů a peněžnictví v rukou Italů. Ale byla to právě Anglie, jež první pochopila ducha devatenáctého století, dovedla nejen vytěžiti nejdříve z nových vynálezů, parního stroje, lokomotivy a mechanického stavu, ale dovedla také obětovati svoje tradiční zemědělství, jež zbavila celní ochrany, aby zajistila půdu průmyslovému rozmachu. V devatenáctém století vidíme Anglii v čele, následovanou ve druhé polovině minulého věku Německem. Je více než pravděpodobné, že také nyní se bude historie opakovat, při čemž ovšem není v soutěži již jen Evropa, nýbrž také zámoří a především tři země: Spojené státy, Japonsko a Rusko.

Jestliže jsem však řekl, že nás čekají ještě velmi těžké poměry, myslil jsem na dobu nejbližších let. Vidím, že prostředky, kterými se proti krizi pracuje, jsou nedostatečné, vidím, že některé zásahy, kterými se krize má řešiti, ji jen zvyšují, vidím, že to, co má jedněm prospěti, škodí druhým. Některá opatření jsou jako bumerang, vracejí se k tomu, kdo s nimi vyrazil. Netřeba snad opakovati známý případ ochrany naší zemědělské produkce, která je jednou z příčin nemožnosti našeho exportu průmyslových výrobků do zemí agrárních a která tudíž způsobuje pokles tuzemské spotřeby, mající přirozený vliv i na produkci zemědělskou, které se přece chtělo pomoci. Sleduji více méně z povinnosti všechna opatření, která se u nás i v cizině proti krizi provádějí, a jsou to právě tato opatření, jež mne naplňují největšími obavami, že budeme patrně čekat, až se krize zlikviduje sama. Zlepšení, které pozorujeme ve světovém hospodářství již od konce roku 1932 a u nás od druhé poloviny loňského roku, nebylo způsobeno žádným duchaplným zásahem ať kteréhokoli státu nebo zásahem mezinárodním, nýbrž došlo k němu automaticky, z vitální síly hospodářských nezbytností přes nejlepší snahu všech státníků znemožniti je. Přes chaos, který vnesl roku 1933 do světového obchodu Roosevelt, přes politickou nejistotu, vycházející z Německa a střední Evropy, přes permanentní válečný stav na Dálném východě, přes zvyšování cel, snižování kontingentů, uzavírání hranic, přes scripsový dumping německý a valutní dumping japonský se hospodářská situace lepší. Mluvíme o organizaci nového řádu, ale sami přispíváme jen k desorganizaci, kdežto svět, resp. hospodářství se organizuje samo. Světová krize se řeší, ale řeší se bez nás a obávám se, že právě v oné automatické likvidaci je již zárodek příští krise.

#### Nadvýroba či podspotřeba?

Je třeba, abychom si především ujasnili jeden sporný bod, který ovšem vypadá na první pohled jako spor o kozí chlup: máme co činit se světovou nadvýrobou nebo podspotřebou? Domnívám se, že z mého výkladu vysvitne, že to není totéž, ale ukáže se také, že ačkoli nemůžeme přirozeně mluvit o absolutní nadvýrobě, nemůžeme dokazovati, jako zesnulý prof. Loevenstein, že světová krize byla způsobena podspotřebou. Není absolutní nadprodukce. Proti skutečnému nadbytku pšenice, proti neprodejným zásobám textilu stojí stamiliony hladem umírajících lidí v Číně, v Indii, nedostatečně nasycených lidí v průmyslových

krajích Evropy a Severní Ameriky, stamiliony lidí nedostatečně oblečených. To je jistě pravda, ale bohužel pro řešení problému nám tato skutečnost mnoho nepřidává. Neboť za daného stavu musíme počítat jen s relativními čísly a tu zjišťujeme, že zde máme co činit s relativní nadprodukcí u zdrcující většiny hospodářských statků a zjišťujeme dále, že tuto relativní nadprodukcii nelze odstraniti zvýšením konsumu.

Výroba průmyslová může být zvyšována téměř do nekonečna. Přesněji řečeno, výroba průmyslová může být stupňována pokud stačí suroviny, zatím co prvovýroba, především produkce zemědělská, podléhá zákonu o klesajícím výnosu a může být tedy stupňována jen za progresivní oběti kapitálu a práce. Leč právě tento zákon, tak jako korespondující s ním zákon náhradový a zákon minimový byl technickým pokrokem poslední doby korigován potud, že i prvoprodukce může být stupňována za hranice, které dříve byly pokládány za maximální.

Naproti tomu ale nemůže být stupňována libovolně spotřeba. Především je již známým zákonem o stoupajících potřebách s kulturní vyspělostí řečeno nejen to, že konsum nezávisí pouze na absolutní konsumní schopnosti, nýbrž těsně souvisí s řadou předpokladů, kterých nelze sjednati přes noc, ale je jím také řečeno, že se konsum diferencuje a přesunuje. Je známý případ s přidělem kakaa hladovým Rusínům na Verchovině: domnívali se, že je to barva, a natírali jím chalupy. V zemích primitivní kultury nemůžeme počítat se spotřebou strojů a přístrojů, jemných tkaniv, broušeného skla, porcelánu a pod. Spotřeba jedna závisí na spotřebě druhé. Nadvýroba gumy může být vyrovnána zvýšenou spotřebou jen tehdy, najde-li se odbyt pro automobily a ty mohou býti opět prodávány jen, budou-li silnice a přirozeně jen tehdy, bude-li zde také široce rozložený, úměrný důchod. Leč důchod může opět plynouti výhradně z produkce. Myslím, že nemá pro náš účel žádné zvláštní hodnoty rozlišovat, zda je to důchod přímý nebo odvozený — ať prvý či druhý může být založen jedině na výrobě a nemůže tedy plynout na příklad z úvěru výrobou nepodloženého. Takovýto — řekněme inflační — důchod je pouze zdánlivý, protože brzy přinutí automaticky hladinu cen k vyrovnání a získaný nominální náskok zmizí.

Jestliže tedy pravíme, že zvýšení spotřeby může vycházeti jen z vyššího důchodu a tento vyšší důchod opět jen ze zvýšené produkce, dostáváme se již k prvnímu kritickému dilemma současné krise. Neboť tato krise vznikla podle mého názoru především *discrepancí* mezi výrobou a spotřebou, která se konečně proměnila v úplné porušení dosavadní rovnováhy mezi výrobou a důchodem. Můžeme si zcela jasně vykreslití vývojovou linii, která k porušení této rovnováhy vedla. Běříme-li za základ poměry předválečné, nechceme tím jistě tvrditi, že to byly poměry ideální. Ale byla to doba jisté, byť i ovšem relativní rovnováhy. Světová válka rozdělila však svět na dvě území, z nichž každé se vyvíjelo jinak se zřetelem ke kapitálovým investicím. Zámorí, to jest především Spojené státy a Japonsko, se vyvíjí směrem

investic do produkčních statků, zatím co Evropa zvyšuje investice do statků spotřebních. Zámorí má nedostatek dělnictva, neboť vystěhovalectví z přelidněné Evropy je zastaveno, ale má dostatek kapitálu, který tudíž investuje do výroby. Nahrazuje člověka strojem, čili práci kapitálem. Říká se tomu racionalisace. Evropa je v této době postavena před problémem výhradně spotřební. Ať jsou to zbraně, střelivo, ať je to jiný válečný materiál, ať jsou to uniformy, léky nebo potraviny, jsou to vešměs spotřební statky, kterých je především třeba. Investice v Evropě jdou na statky spotřební. Investice produktivní se nezanedbávají. Velký náskok zámorí dohání Evropa rychle po světové válce, ale ani zámorí přirozeně nestojí, nýbrž pokračuje, majíc výhodnější podmínky kapitálové a úvěrové.

Zvýšený konsum, vyvolaný poválečným hladem, ať už skutečným nebo hladem po zboží, se přeceňuje. Stará Evropa žije v domnění, že se vrátí opět k předválečné výrobě. Všechny statistiky rok co rok zaznamenávají, s kolika procenty předválečné kapacity se již pracuje, zaznamenává to zvláštní anketa hospodářského výboru Společnosti národů. Při tom se přezírá skutečnost, že zámorská produkce stupňovala svoji kapacitu předválečnou, že území, která dříve kupovala z Evropy, zásobují se sama a dokonce Evropě soutěží na jejích vlastních trzích. Racionalisace přinesla zámorské produkci, především americké, v hromadné výrobě náskok před Evropou a staré pevnině nezbývá, než tento náskok dohánět. V závodech, které jsou tu pořádány, se zapomíná na konsumenta.

Před válkou byly poměry do té míry stabilisovány a automaticky vyrovnány, že mezi kvotou, která z výnosu produkce připadala na mzdy, a kvotou, připadající na investice, byla určitá rovnováha. Poměry právě vylíčené způsobily, že z kvoty, jež dosud připadaly na mzdy, věnovala se část na investice. Racionalisace neznamena nic jiného, než přesun režie k pevnému kapitálu. Ale to se musí dít na úkor spotřeby. Strojová revoluce s počátku devatenáctého století ukázala nám stejný obraz. Mechanické stavy vyhodily na dlažbu statisíce dělníků, pro které nebylo zaměstnání. Racionalisace ovšem znamená na druhé straně také zlevnění produktu a vyšší zaměstnanost ve výrobě produkčních statků (na př. strojů). Leč tempo racionalisace bylo po světové válce právě tak jako za průmyslové revoluce překotné, přesun k pevnému kapitálu byl větší než odpovídalo snížení cen vyrobených statků a zvýšení zaměstnanosti ve výrobě statků produkčních. Kapitálové investice umožnily sice levnou hromadnou výrobu, ale znemožnily spotřebu. Kde stroj vyřadil z práce deset zaměstnanců, nebylo náhrady ani ve zvýšeném počtu zaměstnanců strojirny (která ostatně rovněž byla racionalisována), ani v desateronásobně zvýšené mzdě zbývajícího dělníka.

Při této příležitosti bych se rád zmínil o zajímavém teoretickém sporu o kvotách spotřebních a produkčních nákladů. Friedrich A. H a y e k se domnívá (*Preise und Produktion*, str. 45), že obnos v témže údobí vydaný na výrobní statky, může mnohonásobně přesahovati obnos, vydaný na statky spotřební. Skutečně na příklad bylo ve Spojených státech vypočteno, že veškerá vydání na spotřební statky činí jen asi jednu tři-



náctinu všech platů. Hayek polemizuje s Adamem Smithem, který tvrdil, že obě hodnoty musí být navzájem stejné, ježto cokoli je kupováno, na konci je určeno, aby bylo koupeno spotřebitelem, a namítá, že toto tvrzení spočívá na optickém omylu, jehož rozluštění je poměrně snadné: většina statků na cestě k spotřebiteli je několikrát prodána za peníze, a sice v průměru tolikrát, kolikrát je obnos, vydaný na produkci statků, větší než obnos, vydaný na statky spotřební. Proud peněz, který podnikatel na kterémkoli stupni produkce přijímá, skládá se jednak z čistého důchodu, který může ztrávit, aniž by porušil výstavbu výroby, a z části, kterou musí znovu investovat, to jest vydati za výrobky dřívějších výrobních stupňů, a z části za původní produkční prostředky. Hayek tvrdí, že záleží jen na podnikateli — a na cenách původních produkčních prostředků, které potřebuje — rozdělí-li celkový výnos v témž poměru mezi konsum a produkci jako dříve; rozhodujícím činitelem bude při tom výše zisku, který hodlá při výrobě docílit. Z těchto předpokladů dochází pak Hayek k závěrům, které mluví pro naprostý liberalismus podnikatelský a staví se proti jakékoli intervenční politice. S ním polemizuje Emil Lederer (*Archiv für Sozialwissenschaft*, 1933, str. 658), který tvrdí, že nezměnná kvota úspor nezaručuje úměrně pokračující dynamický systém, ježto nelze předpokládati, že tato kvota zůstane bez zevního zásahu stále stejná, není zaručeno, že bude ve stejném rozsahu investována do produkce, a konečně i kdyby investiční kvota zůstala nezměnná při nevypočitatelných technických změnách a při přesunech populačních, nezaručuje přece jen rovnováhu. Konečně — a právě toto konstatování se mi zdá velmi důležité — každé staré národní hospodářství vleče s sebou řadu nominelních závazků, které vůbec nepodléhají automatickému procesu přizpůsobovacímu a mohou vésti k těžkým hospodářským a sociálním poruchám. Tak konečně každé vyvinuté hospodářství kapitalistické narazí na dráhu intervencionismu. Volný podnikatel střední velikosti, který je nejlepší zárukou, že hospodářství je v rovnováze, není reprezentativním typem dnešního národního hospodářství.\*)

Pro naše účely však nám nezáleží na tom, jak velké jsou kvoty, připadající jednak na investice, jednak na spotřebu. Jde nám jen o to, že rovnováha v nich byla vskutku porušena. A to, myslím, je nesporné. Jeden z nejlepších německých národohospodářů dr. Eugen Altschul (*Wirtschaftskurve* 1933, str. 15), zabývaje se problémem kapitálové spotřeby v depresi, konstatuje: „Rozšířili-li se výroba produkčních statků neúměrně, je částečné znehodnocení jejich investic nevyhnutelné. Neproporcionelní rozšíření výroby spotřebních statků znamenalo by však nepříznivé ovlivnění tvorby kapitálové, které je třeba k rozšiřování a udržení výroby produkčních statků, a to opět by nezůstalo bez vlivu na výrobu statků spotřebních. Žádná z obou průmyslových skupin nemůže se tedy rozšířiti na úkor druhé. Pro vývoj kon-

\*) To tvrdím již ve své knize „Hospodářská funkce akc. společnosti“ (Praha 1930) a ve studii „Formy soudobého podnikání“ ve sborníku „XX. století“.

junktury je však typické, že při vzestupu dochází k nepoměrnému rozšiřování výroby produkčních statků. Jestliže tento nepoměr přestoupí určitou hranici, ukáže se pokračování ve výrobě v dosavadním měřítku nevýnosným. Nevýnosné podniky pak musí produkci buď omezit nebo zastavit.“

### Nerovnováha výroby a spotřeby.

Hospodářský vývoj od počátku světové války, jak jsme jej právě sledovali, je jediným nepřetržitým řetězem vadných investic, které znamenaly porušování potřebné rovnováhy mezi výrobou a spotřebou. Evropa se neohlíží na zámořskou výrobu, rozšiřuje se, jako by jí nebylo, ale světová výroba se dopouští ještě jednoho omylu: stará se jen velmi málo o směr, kterým se běře spotřeba a nevšímá si, že dochází k přesunu konsumu. Jsme zejména po válce svědky hazardního investování kapitálu do produkce, která nemá již žádných vyhlídek. Ba dokonce vidíme, že tyto ztracené investice se konají i v krizi, ba dokonce se ještě stupňují. Po světové válce investují se nové a nové kapitály do bavlnářství, kterému již hrozí s jedné strany umělé hedvábí, s druhé strany pronikavá změna módy, znamenající snížení spotřeby. U nás investují se v letech 1920—1924 obnosy, dosahující výše stamilionové, do průmyslu cukerního, do automobilek a v krizi do zemědělské produkce.

Pro znázornění vývoje světového hospodářství od dob předválečných do počátku krise uvedu několik dat, která jsou vzata z rozsáhlé šestidílné publikace Mezinárodní obchodní komory, vydané u příležitosti washingtonského kongresu v roce 1931. \*) Statistikami zemědělskými budu se zabývatí podrobněji dále. Pokud jde o průmysl, chci uvést jen několik typických čísel:

Z těžby uhlí připadalo na Evropu v roce 1900 61.8%, v roce 1928 48.1%. Z produkce minerálních olejů v roce 1900 52.6%, v roce 1913 23.4%, v roce 1928 9.8%. Zároveň produkce Severní a Jižní Ameriky, která v roce 1900 činila 43.8%, stoupla na 83.6%. Výroba železa v roce 1900 činila v Evropě 60.7%, v roce 1928 51.3%. Výroba mědi zvýšila se v téže době s 5.5% na 8.7%, ale zároveň stoupla americká produkce se 66.3% na 78.3%. To vše jsou ale jen hrubé výrobky. O vlastním průmyslu je málo dat. Poměrně dobře je zachycen textil, kde máme srovnávací měřítko — vřetena. V roce 1900 připadalo z celkového počtu všech vřeten v bavlnářském průmyslu v celém světě 73.8% na Evropu. V roce 1928 již jenom 63.5%. V roce 1900 měla Evropa 78.2% tonáže světového obchodního loďstva, v roce 1928 jen 64%. Ústup Evropy je nejlépe patrný ze zahraničního obchodu. Spojené státy zásobují Evropu potravinami a hotovými výrobky za světové války. Nevyváženjí suroviny. Zmocňují se však evropských odbytišť v zámoří a zde se zakořeňují, takže po světové

\*) Europe-United States of A. díl II. a III.

válce nemohou býti z těchto nových trhů evropskou produkcí vytlačeny.\*) Podobně je tomu u Japonska. Americký obyvatel spotřeboval v letech 1910—14 za 12.7 dolaru evropského zboží, v letech 1926—29 pouze za 11 dolarů. Naproti tomu evropský obyvatel v letech 1910—14 spotřeboval amerického zboží za 3.9 dolaru, v letech 1926—29 za 4.5 dolaru. Vidíme tedy proti poklesu odbytu evropského zboží v Americe vzrůst amerického zboží v Evropě.

#### Přesuny ve výrobě i spotřebě.

Jestliže při tomto vzrůstu zámořské, především americké a japonské produkce se také Evropa dostala konečně na předválečnou kapacitu — což se stalo v letech 1928—29 — a někde dokonce i nad ni, muselo dojiti k relativní nadprodukci. Zmínil jsem se již o důležitém momentu změny konsumu. Vedle starého průmyslu, který se ve většině statistik bere za srovnávací základ, vyvíjí se průmysl nový. Je to především velký

\*) Dovoz některých velkých zámořských zemí v procentech celkové hodnoty dovozu:

| Do          | z       | 1913 | 1927  |
|-------------|---------|------|-------|
| Argentiny   | USA     | 14.7 | 25.4  |
|             | Anglie  | 31.0 | 19.4  |
|             | Německa | 11.9 | 11.3  |
| Australie   | USA     | 13.7 | 25.1  |
|             | Anglie  | 51.8 | 41.2  |
|             | Německa | 8.8  | 2.6   |
| Brasilie    | USA     | 15.7 | 28.7  |
|             | Anglie  | 24.5 | 21.2  |
|             | Německa | 17.5 | 10.6  |
| Chile       | USA     | 16.7 | 29.7. |
|             | Anglie  | 30.0 | 18.4  |
|             | Německa | 24.6 | 12.6  |
| Egypta      | USA     | 1.9  | 4.7   |
|             | Anglie  | 30.5 | 25.6  |
|             | Německa | 5.8  | 6.3   |
| Brit. Indie | USA     | 2.6  | 9.0   |
|             | Anglie  | 64.2 | 47.2  |
|             | Německa | 6.0  | 6.4   |
| Japonska    | USA     | 16.8 | 30.9  |
|             | Anglie  | 16.8 | 7.0   |
|             | Německa | 9.4  | 6.0   |
| Číny        | USA     | 6.0  | 16.1  |
|             | Anglie  | 16.5 | 7.3   |
|             | Německa | 4.8  | 3.8   |

rozvoj výbušného motoru a jeho užití, je to dále radio — obor, který ještě před desíti lety neznamenal pro průmyslovou výrobu téměř nic — umělé hedvábí, jež se zdokonaluje až po válce, mluvený film, nová a velmi rozsáhlá výroba sportovních předmětů, a řada nových odvětví výrobních menšího významu, jako na příklad je výroba celofanu, xylolitu, předmětů z gumy (na př. obuv) atd. Ale to vše znamená opět dalekosáhlé výrobní přesuny. Tak na příklad radio a zvukový film znamenají permanentní krizi ve výrobě hudebních nástrojů a zaměstnání hudebníků, automobil se projevil nejen krizí v železnicích, ale také ztižením odbytu ovsa a krmiv, protože vyřadil zvířecí potah, umělé hedvábí a změna módy (krátké sukně a lehké prádlo) postihlo produkci bavlnářskou... Každá nová výroba tvoří však další novou výrobu. Podle velmi podrobného odhadu\*) ve Spojených státech v posledních třiceti letech dala výroba automobilů přímé zaměstnání: v automobilkách 375.000 lidem, v karosárnách a ve výrobních součástek 320.000, v továrnách na pneumatiky 100.000, celkem 795.000 osobám. Nepřímé zaměstnání přinesla však 900.000 šoférům nákladních a 500.000 šoférům osobních automobilů, 575.000 zaměstnancům správkáren a garáží, 360.000 zaměstnancům prodejen, 110.000 zaměstnancům rafinerií petroleje, 100.000 silničním zaměstnancům, 95.000 prodávacům pneumatik, 95.000 železničním zaměstnancům, 85.000 zaměstnancům kovoprůmyslu, 30.000 agentům pojišťoven, 15.000 sklářským dělníkům, stejnému počtu dělníků čalounických, atd. — v celku přinesl autoprůmysl ve Spojených státech nové zaměstnání 3,732.000 osobám.

Jenomže přesuny ve výrobě a spotřebě nedějí se záměrně. Kdyby se vzrůstem motorové dopravy úměrně se zmenšovala doprava železniční, kdyby investice ze železnic se přesunovaly do silnic, nemohlo by dojít ke krizi. Této záměrnosti však není. Zatím co motorisace stoupá, rostou také investice do dopravy železniční, a to většinou v poměru zcela nesprávném. Tak na příklad u železnic se velmi mnoho právě po válce investovalo do traťového svršku, aby byla umožněna rychlá doprava těžkými stroji, jichž váha se stále stupňovala. Všimneme-li si osového tlaku reprezentativních typů našich lokomotiv, vidíme, jak značně stoupá. Zatím však se ukázalo, že dopravně výhodnější je motorový vůz a ten se také rychle zavádí. U nás byl dán do provozu typ Modrého šípů, jsou objednány soupravy na rychlost 135 km/hod. — ale motorový vůz je typickým lehkým dopravním prostředkem, který vůbec nepotřebuje svršku, jakého si vyžadují na př. lokomotivy řady 385 nebo nejnovější 486. — Neregulovaný vývoj liberalistického hospodářství vede k tomu, že nové průmysly vznikají rovnoběžně vedle starých. Pochybuji ale, že by zde bylo možno kdykoli sjednatí nápravu. Nedovedu si na příklad představit, jak by bylo možno nějakým plánem vymeziti hranice staré výrobě proti výrobě nové. Vždyť mnoho nových produkcí, které zdánlivě slibně začínaly, skončilo úpadkem, když se ukázalo, že novinka byla vlastně omylem a právě největší výroby měly nejtěžší začátky.

Hranice výroby nelze plánovitě do důsledků vymeziti již také proto, že nemůžeme plánovitě vymeziti spotřebu. Spotřeba stou-

\*) Prosperity-Fact or Myth by Stuart Chase. N. York 1929.



pá a diferencuje se. V publikaci hospodářské sekce Společnosti národů (Dépression Économique Mondiale, Ženeva 1931), se uvádí několik typických případů změny konsumu. Spotřeba pšeničné mouky činila ve Spojených státech na jednoho obyvatele v roce 1889 223.9 libry, v roce 1929 jenom 175.2 libry. V celém světě poklesla spotřeba asi o 4% na hlavu proti létům předválečným. Naproti tomu světová produkce masa činila v roce 1927 o 5% a v roce 1928 o 20% více než v roce 1913, přesto, že počet obyvatelstva vzrostl v této době přibližně jen o 10%. Zajímavé přesuny uvádí nám také anglická statistika. Spotřeba másla činila na hlavu v roce 1913 9.9 libry, v roce 1928 14.6 libry. Spotřeba sýra vzrostla z 5.5 na 7.3, spotřeba vajec z 56 na 66 kusů, sušeného ovoce ze 4.8 na 6.1 libry, hovězího masa z 22.2 na 33.1 libry, masa vepřového a šunky z 13.7 na 23.1 libry, čaje z 6.7 na 9.2 libry a pod. Každý vzestup spotřeby vyvolává přirozeně vzrůst jisté produkce, ale nestoupá-li celkový důchod, musí se vzrůst na jedné straně projevovati úbytkem na straně druhé. Konsum regulovati můžeme jen po určité hranici. Ale tato hranice nám stanoví také mez, až po kterou můžeme regulovati výrobu.

Byly a budou staré a nové průmysly, tak jako byly a budou staré a nové průmyslové země. Světová krise nám obě tyto skutečnosti postavila do jasnějšího, ba řekněme až nepříjemně jasného světla. Ve většině případů jsme se však s nimi nedovedli vyrovnat. Nový průmysl — to nemusí být jen výroba nových druhů zboží. Často je to pouze nová výrobní organizace. Mluví-li se o japonském dumpingu, není zcela správné tvrdit, že je to pouze důsledek krajně nepříznivých poměrů sociálních. Na otázku, proč je japonské zboží tak levné, odpověděl velmi zajímavě dr. Harald von Waldheim (Der Deutsche Oekonomist, 1933) a uvedl právě výhodu nejmladší země průmyslové. Každá mladá země má ve svůj prospěch výhodu hraničního užitku, který odpovídá zkušenostem, jichž dosáhli — často s velkými oběti kapitálovými — starší konkurenti. Pionýři vždy dopláceli. Krásně nám to ukazuje Mathew Josephson ve své knize „The Robber Barons“, kde popisuje začátky amerických miliardářů. Ti nebyli pionýři, ti se dovedli jen zmocnit práce pionýrů v okamžiku, kdy se ukázala užitečnou. Také Japonsko se zmocňuje pionýrské práce průmyslových zemí Evropy. Zatím co na příklad evropský textil je zatížen zastaralými stroji, nevýhodným situováním (protože vznikl v době, kdy nebylo ještě elektřiny), zatím co jeho kalkulace je zatížena dávno již neproduktivními investicemi kapitálovými, které si vyžadují stálých odpisů, pracuje japonský průmysl s nejmodernějšími stroji. Není to jistě úplné vysvětlení japonského dumpingu, ale musíme přiznat, že v něm je mnoho pravdy. Vždyť náš případ Baťův není nic jiného. Baťa si udržuje stálý náskok neobyčejně rozsáhlou výměnou strojů. Rok co rok se v Baťových dílnách stroje vyměňují a doplňují. Mladé průmyslové země, jež budují na draze zaplacených zkušenostech starých zemí průmyslových, právě tak jako mladé průmysly, v této krizi získávají.

Tyto úvahy vedou značně daleko. Ožívá zde stará myšlenka kdysi skvěle formulovaná Spenglerem, že některé země stárnou, zatím co

jiné se dostávají teprve do věku plné síly. Shledáváme se dokonce i s biologickým formulováním této teorie v knize Giniho (*Nascita, evoluzione et morte delle nazione*, Řím 1930,\*) kde je uváděna v souvislost s fyziologickým vyčerpáváním se jednotlivců. Gini pokládá za odumírající národy především národy západoevropské a po nich vůbec národy bílé rasy. Proti tomuto názoru stojí ovšem Sombart, který nedávno v pešťské „*Neue Wirtschafts Rundschau*“ rozhodně thesi o stárnutí některých zemí popřel. Zajímavou publikaci věnoval tomuto problému německý Ústav pro zkoumání konjunktury (*Die Industriewirtschaft. Entwicklungstendenzen der deutschen und internationalen Industrieproduktion 1860 bis 1932*). Vezmem-li rok 1913 za základ, tedy vidíme, že průmyslová produkce v roce 1932 činila:

ve starých průmyslových zemích:

V Polsku 47, v Německu 58, v Maďarsku 80, ve Velké Británii 83, v Rakousku 84, ve Spoj. státech 90, ve Francii 94, v Belgii 97;

v nových průmyslových zemích:

V Chile 103, v Itálii 124, ve Švédsku 128, v Kanadě 129, v Britské Indii 190, v japonsku 308, v SSSR. 334.

Na první pohled se tato čísla zdají potvrzovati v plném rozsahu teorii o stárnoucích národech. Jdeme-li však poněkud dále, ukazuje se, že bychom se snadno mohli státi obětí hry s číslicemi. Především je dobře mít na paměti, že mladé země, to jest země agrární, neindustrialisované, budou se industrialisovat rychleji než země staré. To jest důsledek vzestupu životní úrovně obyvatelstva, a také pravidelného vzrůstu populace. Obecné schema zde nelze stanovit. Francie a Německo se vyvíjely přece v minulém století za podmínek přibližně naprosto stejných a přece se Německo industrialisovalo rychleji než Francie, při čemž dnes nelze říci, že by dnes Německo rychleji stárnulo než Francie. Statistické zkoumání industrialisace, vyjádřené indexem, jak jsem jej zde uvedl, je s to skreslovat skutečnosti, protože nám neříká nic bližšího o absolutních číslech. Možno to dokázat na případu velmi konkrétním. V roce 1931 vydal Ústav pro zkoumání konjunktury zvláštní studii o světové krizi textilní. Z této studie zjišťujeme, že proti roku 1913, který se rovná 100, index výroby u starých evropských textilních středisk klesl na 91 — v samotné Anglii dokonce na 74 — zatím co v zemích surovinových, nebo chceme-li nových, stoupl na 218, nejvíce v Číně — na 293. Ale podíváme-li se na čísla absolutní, vidíme, že v roce 1913 měla Velká Británie 55.6 mil. bavlněných vřeten, kdežto v roce 1930 55.2 miliony, zatím co Čína měla v roce 1920 (pro rok 1913 není dat) 1.6 milionu, kdežto v roce 1930 3.8 mil. vřeten. Jak vidět, stoprocentní vzestup, který se vyjímá velmi tragicky v indexu, vypadá v absolutních číslech téměř nevinně. Nemá-li dnes na př. Bulharsko žádné továrny na umělé hedvábí a bude-li tam zítra založen takový podnik, třeba s nepatrnou produkcí, je to, vyjádřeno indexem, mnohoseťnásobné plus, zatím co desetkrát tak velký podnik, zavřený v důsledku krise v Německu, znamená sotva jednorozhodný pokles. Ale these o stárnoucích a mladých zemích je zdánlivě potvrzena.

\*) Podrobně u Boháče ve Statistickém Obzoru 1930.

A tu jsme u vlastního o m y l u podobných šetření statistických. Statisticky se totiž zachycují jen některá typická data, a to především průmyslů starých. Tak na příklad zachycuje se mezinárodně železo a ocel, zjišťuje se textil, cukr, automobily, těžba uhlí, výroba kovů drahých i nedrahých... V některých průmyslových zemích zjišťuje se i více oborů průmyslové výroby pravidelně, ale vždy jde o průmysly staré, které dospěly takové dokonalosti, že vyrábějí výrobek typisovaný, hromadný, neboť jiné lze těžko statisticky zachycovat. Leč čím dokonalejší je industrialisace země, čím vyšší životní úroveň obyvatelstva, tím rozmanitější jsou jeho potřeby a tím pestřejší také průmysl. Dlouholetá tradice výrobní, vytríbený vkus, zvláštní sklony pomáhají budovat nová a nová odvětví průmyslová, která se statisticky nezachycují, protože buď jsou příliš mladá, takže jejich skutečný význam nebyl ještě postihnout, nebo vyrábějí výrobky tak pestré a různotvárné, že nějaké zjištění en bloc je nemožné.

Zatím co mladé země budují především primární průmysly, vzniká ve starých zemích nástavba průmyslů finálních, zatím co v mladých zemích jde o zavedení výroby (viz Rusko), jde ve starých zemích o kvalitu. Stárnutí je tedy jen zdánlivé. Ve starých zemích průmyslových nevzrůstá ovšem ani textil, ani železářství, protože to vše zde již je a je toho i nadbytek, ale za to vzrůstá průmysl chemický, slaboproudový průmysl elektrotechnický, průmysl filmový, nehledě k tomu, že staré průmysly se zdokonalují a zjemňují, z primitivního dřevařství stává se parкетаřství, dyhařství, nábytkářství, textil přechází k jemným a zvláště kvalitním kombinacím nejrůznějších druhů tkaniv, nových a nových forem nabývá průmysl potravinářský atd. ...

Ale tím nechci říci, že by stárnutí některých zemí bylo zhola vyloučeno. Tak, jako stárnou továrny, které se stále nepřizpůsobují — vzpomeňme si jen řadu velkých textilních továren českého severu — tak jako se některá průmyslová odvětví přežívají, protože byla vytlačena a nahrazena jinými (parní stroj — výbušný motor), mohou i celé země a celá národní hospodářství zestárnout, pakliže včas se nepřizpůsobí vývoji. To je jeden z nejvážnějších problémů našeho dnešního hospodářství a při řešení krise na tuto otázku musíme právě u nás nejvíce myslet. Československo, jakožto jedna z nejstarších průmyslových zemí Evropy, mohlo by velmi snadno zestárnout! Vidíme dokonce k tomu náběh. Čtyři roky světové krise znamenaly dokonalou izolaci před cizí soutěží. Pokles cen za nezměněných nominálních cel zvýšil fakticky celní ochranu tak, že se stala ve mnoha případech prohibitivní. Organizace kartelové umožnily udržovat zdání prosperity, neboť si mohly dovolit i bezohledný dumping na zádech domácího konsumu. Bylo by možno uvést nesčetné množství příkladů jak u nás, tak i v národních hospodářstvích jiných států. Snaha po soběstačnosti vede ve většině případů k budování naprosto neekonomické produkce.

Na příkladu pšenice možno ukázat zvrácenost celého dnešního hospodářského systému. V publikaci o světové výrobě a cenách, kterou



v roce 1933 vydal hospodářský výbor Společnosti národů,\*) se líčí situace na trhu pšenice takto:

„Když na světových trzích počala v prvních měsících roku 1930 cena pšenice rychle klesati, mnohé evropské průmyslové země, které zpravidla neprodukují dostatečné množství pšenice, aby stačily krýti domácí spotřebu, zvýšily cla na dovoz a zavedly i jiná opatření na ochranu vlastní výroby. V Německu na příklad bylo dovozní clo na pšenici zvýšeno postupně z 5 marek za 100 kg v roce 1929 na 25 marek koncem roku 1930; ve Francii z 35 na 80 franků a podobně i v jiných zemích. Aby tato ochrana byla účinná a domácí cena pšenice se udržela, byla ještě provedena zvláštní opatření, donucující mlynáře míchat určité procento domácí pšenice s pšenici cizího původu. Výsledek těchto opatření přirozeně byl, že tuzemská cena oněch zemí se ostře lišila od ceny světové. Na počátku roku 1932 cena pšenice ve Francii a v Německu byla dvaapůlnásobná proti úrovni světové, cena v Itálii a v Československu dvojnásobná.

Není možno na těchto místech vykládati veškeré důsledky tohoto cenového rozpětí, ale ve vší stručnosti na některé je třeba ukázati. V první řadě je zřejmé, že omezení dovozu do průmyslových zemí zesílilo pokles cen na světových trzích; produkce vývozních států nemůže býti okamžitě kontrolována a se zúžením světového trhu se také poptávka rychle zmenšila. Za druhé, i když potřeba pšenice, jakožto prostředku lidské výživy, je nepružná, dostatečný pokles cen podníti její užití jakožto krmiva a umožní tak udržení ceny; vysoká cena pšenice v dovozních státech zabránila však, aby vývoj šel tímto směrem. Za třetí ochrana, poskytovaná producentům dovozních států, byla taková, že stačila zajistiti i nejméně výnosnou výrobu proti cizí soutěži. Tito producenti mohou však pěstovati pšenici se ziskem jedině za vysokých výrobních nákladů a cen, a protože vysoké ceny byly placeny všem producentům, stalo se pěstování pšenice relativně výhodným podnikáním a v těchto zemích došlo k přirozenému zvýšení sklizně.“

Tak tedy líčí situaci objektivní zpráva Společnosti národů. A podívejme se, jak vypadá statistická posice pšenice d n e s podle zjištění mezinárodního zemědělského ústavu v Římě. Je to obraz krajně neutěšený. Především zjišťujeme pozoruhodný přesun výroby. Tak jako za války se přesunulo těžiště do zámoří, odvrací se nyní v krizi Evropa od zámoří, jakožto zásobovací základny, a snahy o soběstačnost, podporované politikou nejistotou, zejména ve střední Evropě vedou k tomu, že se velká produkce zámořská stává zbytečnou. Podle mezinárodní statistiky se evropská potřeba pšenice proti roku 1933 snížila nejméně o 25%. Za 31 týdnů činily dovozy do Evropy v sezoně 1928/29 11.8 mil. tun, v následující sezoně 7.9 mil. tun, v sezoně 1930/31 9.9 mil. tun, na této výši se přibližně udržely i v příští sezoně, pak 1932/33 klesly na 7.7 mil. tun a v sezoně 1933/34 činí 6.4 mil. tun. Uvážíme-li, že kromě Evropy přicházejí při odběru pšenice v úvahu jen země kulturně vyspělé, to jest pouze Břasilie a

\*) World Production and Prices, str. 106.



Japonsko, vidíme, že těžišť pšeničného problému není dnes v zámořských zemích, nýbrž v Evropě. To ukazuje zejména toto srovnání.:

Světová produkce zemí dovozních stoupá v době, kdy produkce zemí vývozních klesá (v mil. bušlů):

| Sezona do 31. VII. | Světová produkce zemí |           |
|--------------------|-----------------------|-----------|
|                    | vývozních             | dovozních |
| 1927               | 2397                  | 999       |
| 1928               | 2534                  | 1077      |
| 1929               | 2836                  | 1102      |
| 1930               | 2230                  | 1223      |
| 1931               | 2653                  | 1062      |
| 1932               | 2543                  | 1129      |
| 1933               | 2352                  | 1358      |
| 1934 (odhad)       | 2055                  | 1400      |

Z tohoto srovnání především vidíme, že v exportních zemích počíná pokles produkce v roce 1929 a je velmi prudký v letošním roce, kdy snížení o 300 milionů bušlů způsobilo částečný pokles zásob, jež by byly dosáhly jinak rekordní výše. Na tomto snížení produkce neparticipují všechny zámořské země, ježto Argentina, která v roce 1931 měla oseto 7 milionů hektarů, stupňovala osev v roce 1932 na 8 milionů a na této výši se udržela i v roce 1933. Spojené státy však, které měly od roku 1928 osev pšenice přes 23, ba dokonce po dva roky téměř 25 milionů hektarů, snížily loni osev na 19.2 mil. hektarů, poněkud snížila i Kanada s 11 na 10.5 mil. hektarů a Austrálie s 6.4 na 5.9 mil. hektarů.

Všimneme-li si však světové produkce v roce 1927 a v roce 1934, vidíme, že se nezměnila. V roce 1927 činila 3.396 mil. bušlů, v roce 1934 se odhaduje na 3.455 mil. bušlů. Ale došlo k vnitřnímu přesunu, neboť evropská produkce stoupla, zatím co zámořská klesla, Světová poptávka po pšenici od roku 1929 neustále klesá, protože trh je nasycen domácí produkcí, zásoby se přes všechna restriční opatření největších producentů udržují na výši přes 500 milionů bušlů, čili přes 15 milionů tun. Jaký div, že cena neustále klesá? Kritické sucho letošního jara může vyrovnat nepoměr mezi produkcí a zásobami na jedné a spotřebou na druhé straně. Ale stačí opět jeden jediný úrodný rok, abychom byli opět přeplnění nespotebovatelnou výrobou. Neboť neúroda neodstraní skutečnou příčinu agrární krise — předimenzování výroby nad spotřební schopnosti světa.

#### Východisko?

Při tomto vývoji je s hlediska čisté ekonomie nejhorší to, že se podporuje výroba neekonomická na úkor výroby ekonomické, která se zmenšuje. Kanada, Amerika, Argentina, které produkují levně tvrdou kvalitní pšenici, omezují ve prospěch zemí, které produkují draho méně kvalitní druhy. Všechny ekonomické zásady o dosažení maximálního výnosu s nejmenší obětí, jsou zvráceny. A díváme-li se bez předsudků na tendenci obecného vývoje, musíme se

obávají, že potrvá ještě velmi dlouho, než nastane obrát. Přesto myslím, že obrát nastane, neboť bude to především obchodní politika, která si vynutí ústup dříve, než zdravý rozum. Myšlenka úplné soběstačnosti (autarkie), třeba byla jakkoli filosoficky zdůvodňována řadou autorů, na příklad Friedem, Sombartem, Schachtem, Salinem, Zehrerem, konec konců pramení z politické nejistoty, je posledním východiskem z nouze, má nahradit, co bylo ztraceno ztrátou svobodné směny statků. Ale ta nám musí býti ideálem, k němuž se vrátíme, tak jako se vrátíme k mezinárodní dělbě práce. Čím později se tak stane, tím hůře pro nás, protože tím více na tento vývoj doplatíme.

Co doplácíme již dnes, ukazuje nám Institut für Konjunkturforschung (ročník 7, seš. 2, str. 76 n.): Dokud rolníci zůstávají na svém nebo propachtovaném statku, produkují nejprve vzdavše se osobní odměny, později i za cenu řádného vedení podniku. Produkce se zastaví teprve, když zemědělec nemůže dostáti svým úvěrovým povinnostem, kdy je nucen vzdáti se svého podniku a v důsledku trvalé nerentability nenajde se nástupce na jeho místo. Zastavování platů a nerentabilita staly se v poslední době pravidlem a vynutily si buď zákonné nebo faktické moratorium. To vneslo do mezinárodních výrobních poměrů zcela novou situaci. Zastavení nerentabilních podniků z důvodů předlužení není však již možné, protože se stalo zjevem všeobecným a tak východisko může přijíti jen ze snížení výnosu, protože do půdy se bude čím dále tím méně investovat. Zajímavé je, že Institut für Konjunkturforschung dochází k názoru, že dříve vypadnou z produkce čistě kapitalisticky vedené velké podniky (obilní továrny) severoamerické než selská produkce, protože zde není přímého a do jisté míry citového vztahu k půdě.

Tak vypadá situace v několika typických zkratkách. Ptáme-li se po východisku, narážíme především na problém ceny. Velmi mnoho národohospodářů — mezi nimi například Salter, Warren — spatřují zlepšení situace ve vyšších cenách. Jistě že dnešní cenová hladina je — pokud jde o světové ceny — namnoze nepřírozeně nízká a pohybuje se pod výrobními náklady. Možno tvrditi, že tak zv. světové ceny jsou ceny dumpingové. S jistým zvýšením nutno tedy počítati. Je však vyloučeno, že by se ceny vrátily na úroveň let před krizí.\*) Ale i nevelké zvýšení cen bude mít podle mého názoru nepříznivé důsledky. Krise nezastavila racionalisaci. Jestliže před krizí znamenala racionalisace především vyšší investici pevného kapitálu, znamená racionalisace v krizi úsporu. Kalkulace jde, jak říkáme, na nůž a přes nízké ceny vyrábí řada podniků rentabilně. Je to velmi malá rentabilita, ale musíme se vzdáti nadějí na velké a snadné zisky poválečné. Zvýší-li se ceny v důsledku větší poptávky po zboží jen poněkud značněji nad dnešní úroveň rentability, dají popud k nové produkci a ta nás přivede opět do situace, v níž jsme byli před r. 1930. Vlastní zárodek krise, to jest neregulovaná, nespoutaná produkce, která se neohlíží na spotřební možnosti, nebyla krizí odstraněna. V některých oborech se přízpůsobila

\*) O tom podrobně pojednávám v cit. přednášce Sociálního ústavu a v přednášce v České společnosti národohospodářské, 1931/32, sv. XI.

výroba spotřebě. Ale stalo se to jen pro to, že při nízké ceně mnohé podniky nemohou vyrábět. Vzestup cen však posune hranici rentability a automaticky zařadí nové a nové podniky do výroby. Tím je však dána vzestupu cen přirozená hranice. Monetární pokusy, které se v této souvislosti dějí, neměly a nemohly mít úspěch. Přes tři čtvrtiny světa opustilo zlatý standard nebo jej změnilo, viděli jsme pokusy inflační, devalvační, pokusy o cenovou stabilizaci, ale žádný z těchto pokusů neměl úspěchu. Bylo-li třeba praktického důkazu, že krise není původu monetárního, zde byl nespočetkrát podán.

Nejsprávnější řešení by bylo hledat v regulaci produkce. V hospodářském plánu. Dnes se hospodářské plánování stalo velkou módou a oblíbenou si v něm zejména politikové. Přiznávám se, že sám jsem dnes skeptičtější, než jsem byl v roce 1929. Návrhy na nucenou syndikalizaci staví nás před problém hospodářského plánování velmi konkrétně. A tu právě narážíme na řadu problémů, jichž objektivní zodpovědění je krajně obtížné. Je to, jak jsem uvedl již předem, otázka pokroku a vývoje, na kterou se nedává uspokojivá odpověď. Je tu však dále otázka, jak zjistit v plánu tendenci konsumu, která není stále stejná. Netvrdím, že jsou to problémy neřešitelné. Ale mám po čtyřech letech našeho řešení hospodářské krise velkou nedůvěru k programům a heslům, jichž význačnou vlastností je, že se neprovádějí. Vývoj věcí v Anglii mne utvrzuje v přesvědčení, že je správné, co požadují Angličané, to jest men, not measures, nikoli programy, nýbrž především lidi.

Jiří Hejda

## O stříbro.

Spor mezi různými skupinami kongresu Spojených států a vládou byl konečně odklizen tím, že prezident podal osnovu zákona,<sup>\*)</sup> kterou svojí vahou dovedl prosadit, a jež ukládá měnové správě povinnost chovati čtvrtinu kovové rezervy ve stříbře a zároveň nařizuje, že federální pokladna může nakoupiti potřebné k tomu stříbro za cenu, kterou určí prezident, nejvýše však za cenu mincovní, jež jest 129 centů; pokud pak jde o stříbro, které bylo ve Spojených státech již dne 1. května t. r., nesmí cena přesahovati 50 centů za unci. Polovina zisku na americkém stříbře připadne státu. Toto řešení neuspokojuje ani krajní zastánce remonetizace stříbra, ani vládní kruhy, a považuje se za ústupek, který byl nutný z vnitropolitických důvodů. Ve světovém tisku byl přijat tento krok jednak jako snaha působiti na zlepšení tržní ceny bílého kovu, jednak jako pokus o rozmnožení oběživa a úvěru zvýšením měnové rezervy.

Velmi často chápá se krok Rooseveltův nesprávně, neboť předně se spojují příliš veliká očekávání se zásahem do ceny stříbra, a také se chybně rozumí rozmnožení kovové rezervy.

<sup>\*)</sup> Osnova se stala zatím již zákonem.